

कायकारणत आकायस्य याद्वोधापत्तेः नचैवं गिरि-
भुक्तमग्निमान् देवदत्तेनेत्यादितोगिरिरग्निमान् भुक्तं
देवदत्तेनेत्यव्यवधोधापत्तिरिति वाच्यं तथा तात्पर्य-
पक्षस्यैव इत्यपत्तेः कदाचित् तत् तदाव्यवधोधाप-
त्तेरेव इत्येव नचैवं कचिद्योजनायाः कचत्तुपयोग-
रतिवाच्यं तात्पर्यपक्षार्थं तदुपयोगितेत्युक्त्वादिति प्राहुः
अव्यवधानेनाव्यवधप्रतिबोधोपस्थितिरावृत्तिरज्ञा सा च
याद्वोधादेव तथा च तस्यापि आवृत्तिः कारणं वा च
याद्ववृत्तिरूपं तस्याच्च वक्ष्यपरावृत्तिः कारणं तदा अत-
वस्या फलोभूता चेत् अन्योन्यान्वय इत्यतश्चाह वा चेति
प्रसङ्गादव्यवधोधापत्तिर्वाक्यपदजन्यपदार्थोपस्थितिपरिपाटी
प्रदर्शयिष्यामहेति अवेति नव्यास्तु ननु इत्या पदं जन्यप-
दार्थोपस्थितिचेदावृत्तिस्तदानीनाविशेषणकस्याने कचनव्यव-
धोः ? सर्वार्था पदार्थोपस्थितोनाम् एकदाऽव्यवधादि-
त्याहते अवेति इत्याहुः । मेवकं मेवमम् । विशेषणज्ञान-
साध्यत्वादिति विशेषणं पदार्थस्तदुपस्थितिसाध्यत्वात् इत्यर्थः
इत्या पदभोजन्येयादिः । विशिष्टज्ञानस्य याद्वोधावृत्ति-
वस्य । मेवकात् समूहात् एकदेव तावत्पदवृत्तिः न च सक-
चपदगोचरकारणाभावेऽपि प्रत्येकपदावृत्तिर्भवन्नित्यप्रत्येकपदार्थ-
कारणावृत्तिरसंभारस्य एव सकचपदार्थगोचरमनेकं कारणं
सम्भवति तथा च सकचपदगोचरैककारणपर्यन्तावृत्ति-
वन्नं विफलमिति वाच्यं प्रकारान्तरेण पदार्थोपस्थितिः
याद्वोधादेवत्वात् पदज्ञानजन्यत्वोपपत्तये तदवृत्तिभावनात्
ननु श्रौतेषु प्रत्येकपदावृत्तिर्वापि न सम्भवति तथाहि
आदी योत्पत्तिस्ततो द्वितीयकाळे वचननिर्विकल्पकोत्पत्तिः
अकारोत्पत्तिश्च अथ तृतीयकाळे अकारतत्त्व निर्विकल्पक-
वचनविशिष्टोत्पत्तिर्वापि ततश्चतुर्थकाळे अत्वविशिष्टधी
टटलनिर्विकल्पकाकारनामचरमाकारोत्पत्तयः इदानीञ्च
चकारभानं न सम्भवति प्रत्यक्षं प्रति विषयस्य ज्ञेयत्वात् ततश्च
पञ्चमकाळे अत्वविशिष्टवोधाकारतत्त्वनिर्विकल्पकटकारनामाः
इदानीं प्राथमिकाकारभानं न सम्भवति तदभावात् ततः
षष्ठ्यर्थे अत्वविशिष्टवोधाकारनामो इदानीं टकारभानं
न सम्भवति तदभावात् तथा च कचं वर्षसमूहात्मकपद-
गोचरश्रौतानुभवः न च पूर्वपूर्ववर्षोपनयसहितान्व-
यस्य सप्तिकात् श्रीमानुभवसम्भव इति वाच्यं वृत्ति-
रिन्द्रियजन्यत्वे उपनीतं विशेषणतयैव भासते इति
नियमात् प्रत्येकवर्षसमूहस्य विशेषकपदप्रत्यक्षोपनय-
मयोदया अवयवसम्भावात् पदप्रत्यक्षे प्रत्येकं वर्षस्य वर्षस्य

स्यविशेष्यत्वात् न च पूर्ववर्षोऽन्त्यवर्षविशेषणतया
भासते इति वाच्यं पूर्ववर्षोऽन्त्यवर्षविशेषणतयामकस्य
तत्त्वसम्भवाभावात् इति चेत् नैवं चादिसुहायनात् न
पटादिपदं टकारेपि वटपदत्वापत्तेरपि न अव्यवहितो-
त्तरत्वसम्भवेन पूर्वपूर्ववर्षवदुत्तरोत्तरवर्ष एव वदं तच्च अव-
वा न दुर्पक्षं पूर्वपूर्ववर्षोपनयवृत्तारेणाव्यवहितोत्तरत्व-
सम्भवेन उत्तरोत्तरवर्षविशेषणतया पूर्वपूर्ववर्षपक्षसम्भाव-
नैवाकरणास्तु पूर्ववर्षज्ञानरूपाया उपनयसामपत्त्याः सत्ये-
ऽपि पूर्ववर्षस्योत्तरवर्षे विशेषणत्वेन भाने निजान-
काभावात् विनिगमनाभावेन अव्यवहितपूर्वत्वसम्भवेनैव
उत्तरोत्तरवर्षस्यापि विशेषणतया भानस्य दुर्बलतया
अतृप्त्यदोस्तस्यपदत्वापत्तेः तथा च अतृप्त्यदोत्तरवर्षे
तपदस्य नवसा प्याह्लात्पत्तिरित्येतोवस्य सुहायद्वयः स्फोट-
एव पदमित्याहुः तद्विशेषण स्फोटवन्दे वक्ष्यते ।
अत्राचं विशेषः । चिन्तामणिसते यन्दाध्याहारएव मधु-
रानामेन तु आवृत्तिपदमन्वेने आर्थाध्याहारोऽपीति
व्यवस्थापितम् । यथा “अस्तु वा यन्दाध्याहार एवावस्थान-
स्येवापि तज्जन्यपदार्थोपस्थितित्वेन कुतोऽस्त्वत्” काव-
नात् पदार्थोपस्थितित्वेन ज्ञेयत्वस्योचितत्वात् तथा च
कोट्यं पञ्चनीत्यादौ सति तात्पर्यपक्षे यथाकचसिद्धप-
स्थितिकलावारेण्यव्यवधोः इत्यर्थाध्याहारपक्ष एव सत्यम्
“वाक्यं आह्वयोज्ज्वलाकाङ्क्षावृत्तिद्वयः पदोच्यः” वा० द० ।
“आवृत्तिरूपेणाव्यवधः” रङ्ग० ।

आशुदन-न० आन-वद-एव० । १। प्राप्नो र्नेककसम्भवे च ।
आसन न० आन-एव० । १। स्थितौ “एकतासनभोजनैः”
इति । १। स्वस्थानस्थितिरूपे रात्रिं गच्छन्त्यान्तर्गच्छ-
भेदे च । तद्विहातरात्रे । “परस्परस्य सामर्थ्य-
विधातादासनं इत्यतम् । अरेच विजिगीषोश्च ज्ञानवत्
पञ्चधा इत्यतम् । यानस्य पञ्चविधत्वम् । “विन्देह्य
सन्ध्या तथा संभूयाथ प्रसङ्गः । उपेक्षया च निपुणैर्वागं
पञ्चविधं इत्यतमिति” इति बोद्धव्यम् । “परस्य स्वस्य संन्यानां
सामं ज्ञात्वा शिजेतः । आसनं सामिने ब्रूवात्
मन्त्री सामिहिते रतः इत्युक्ते इति शिष्योर्वाङ्मन-
वर्त्तकध्यापारे च । आसते इत्येव आधारे एव । ४। उपेक्षया-
धारे कम्बलाद्यावने । “आत्मनं वसं वयं दारात्मनं
अमयउक्तुः । आत्मनस्तु शुचि मोक्तं न परेषां कदाचन”
आ० त० पु० । “प्रयत्नस्तथासनया कृतामताः” इत्युः ।
“सहस्रदत्ते मनिसावने सति” इति । “कृतामता” कौटिल्ये-